

рефлексивного рівня дозволяє засвоїти механізми здійснення рефлексії: залежність між особливостями особистісних механізмів сприймання, розуміння, аналізу, оцінки і особливостей дослідження об'єкта; конструювання, що визначає межі включення тих чи тих елементів (умов, засобів, цілей). На основі цього розвивається здатність до саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Введення навчально-педагогічних ситуацій в процес підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи сприяє більш оптимальному формуванню готовності майбутніх працівників до своєї діяльності, воно є виправданим, оскільки лише практика допоможе розкрити та проявити всі свої можливості. Перспектива подальшого дослідження – уточнення системи навчально-пізнавальних ситуацій з метою формування підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи з урахуванням принципів її конструювання та використання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бербешкина З. А. Этика социального работника // Теория и практика социальной работы: проблемы, прогнозы, технологии. М., 2007. 212 с.
2. Лукашевич М. П. Социальная работа: (теория и практика): учебник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигина. К. : Каравела, 2009. 368 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения: в 2-х т. Т. 2. М. : Педагогика, 1983. С. 94–231.
4. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. М. : Изд-во АН СССР, 1958. 147 с.
5. Ярская-Смирнова Е. Р. Профессиональная этика социальной работы. М., 2008. 182 с.

УДК 378.013:[37-051:8]:159.923.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-167-171

REFERENCES

1. Berbeshkina, Z. A. (2007). *Etica sotsialnogo pracivnuka*. [Ethics of a social worker]. Moscow.
2. Lukashevich, M. P., Semugina, T. V. (2009). *Sotsialna robota: teoriya i praktika*. [Social work: (theory and practice)]. Kyiv.
3. Leontiev, A. N. (1983). *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost*. [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow.
4. Rubinstein, S. L. (1958). *O mushleniyah i putyah ego isledovaniya* [About thinking and ways of its research]. Moscow.
5. Yarskaya-Smirnova, E. R. (2008). *Professionalnaya etuca socialnoyi robotu*. [Professional ethics of social work]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО

Олена

Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: система навчально-педагогічних ситуацій у підготовці майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STRILETS-BABENKO

Olena

Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Psychology, State Volodymyr Vynnychenko Pedagogic State University.

Circle of scientific interests: the system of educational and pedagogical situations in the preparation of future primary school teachers for assessment activities.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2021 р.

ТОРБЕНКО Ірина Олексіївна – кандидат педагогічних наук, в.о. декана міжнародного медичного факультету Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3802-2438>
e-mail: torbenko1818@gmail.com

ПРОБЛЕМА «САМО» ТА Я-КОНЦЕПЦІЯ У ДОСЛІДЖЕННІ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сутність сприйняття та ставлення до себе ґрунтовно впливає на реалізацію себе у навколишньому середовищі, яке пізнається як через відчуття, що ними сприймаються, ідеї, за допомогою яких описуються та пояснюються, так і через

соціальну взаємодію, яка не відбувається без презентації себе, своїх особистісних чи професійних якостей. Формування професійного іміджу та відтворення соціальних очікувань, що тісно пов'язані з феноменом самопрезентації, є основними аспектами становлення майбутніх викладачів

філологічних спеціальностей.

Результати аналізу наукової та довідкової літератури доводять, що дослідження проблеми самопрезентації переважно зосереджувались на мотивації та засобах реалізації самопрезентації особистості. На сьогодні дослідження цього явища спричинено багатьма обставинами, головною з яких є необхідність у розкритті феномена самопрезентації крізь призму сучасних тенденцій суспільного розвитку, що сформує знання про сутність особистості, її розвиток, відносини як із оточуючим світом, так і зі своїм внутрішнім Я.

Останніми роками у психології підвищена увага до феноменів, що позначаються поняттям «само-» (саморозвиток, самовизначення, самосвідомість, самореалізація, саморегуляція, самоактуалізація тощо), оскільки вони дозволяють акцентувати провідну роль людини в організації свого життя та навколишнього соціального середовища й актуалізувати її відповідальність у цих процесах.

У реаліях сучасного соціального стану та змін, які відбуваються у середовищі, виникає необхідність у розумінні феномена самопрезентації, сутності самості та аналізу Я-концепції в інтегральному осмисленні, адже не дивлячись на наявні обґрунтування у філософії та психології особистості, можна зробити висновок, що різні підходи до їх вивчення не завжди співвідносяться один з одним та існують суперечливі погляди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку проблеми самопрезентації зробили вчені, які вивчали феномен особистості, явища самовираження, самореалізації (К. О. Альбуханова-Славська, Л. І. Божович, А. В. Петровський, В. Франкл тощо) та самопрезентації як предмету самостійних психологічних досліджень (Н. В. Амяга, О. В. Зінченко, Ю. П. Кошелева, О. А. Пікульова тощо).

Розкриттю проблеми «Я» присвячена значна кількість досліджень, у яких образ себе та розуміння себе як особистості і суб'єкта діяльності змінюється у людини з переходом її одного вікового ступеня на інший, а також залежно від її статі, професії, належності до певної етнічної спільності з її традиціями і культурою (Л. В. Бороздіна, І. Е. Вігерчук, В. М. Куніцина, В. О. Лабунська, Б. О. Єремєєв, З. М. Лукьянова, Н. В. Накошна, А. П. Оконешникова тощо).

Аналізу й обґрунтуванню категорії «Я-концепція» присвячено дослідження Агапова В. С., Ананьева Б. Г., І. В. Баришнікової, О. О.

Бодальова, О. В. Брушлінського тощо. Розкриття сутності самості здійснюється такими дослідниками як Б. Г. Ананьев, В. Джемс, Д. О. Леонтьев, А. Маслоу, К. Роджерс тощо.

Мета статті – теоретичний аналіз різних наукових підходів щодо розкриття «Я-концепції» та проблеми «само-» у дослідженні самопрезентації майбутніх викладачів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 1980-х років самопрезентація стає темою різних досліджень у соціальній та консультативній психології, педагогії, маркетингу, менеджменту. Часто використовуються такі синоніми самопрезентації як управління враженнями, самопредставлення та самопред'явлення.

Розглядаючи співвідношення цих понять, можна зробити висновок, що всі вони є вихідними від англійського перекладу терміну self-presentation – «само» та «представлення, пред'явлення». Лексико-семантичний аналіз слова також показує, що вони є тотожними та можуть використовуватись як синоніми.

Першим дослідником терміну «самопрезентація» та автором концепції соціальної драматургії – єдиної теоретичної концепції самопрезентації особистості став американський соціолог І. Гофман, який відобразив соціально-психологічні аспекти самопрезентації у своїй праці «Презентація себе у повсякденному житті». Він зазначав, що в одній людині існує декілька «Я» – «Я» – для себе, «Я» – для інших, «Я» – «чисте», що проявляється в екстремальних ситуаціях. «Взаємодія» за Гофманом – це будь-яка комунікація між індивідами обличчям до обличчя («face-to-face»), під час якої людина пред'являє своє «публічне Я»; наодинці чи серед близьких необхідність у «публічному Я» зникає, особистість може проявити своє «істинне Я» [1].

Зауважимо, що з власним Я безпосередньо пов'язані думки та почуття, які мають вплив на інтерпретацію подій, що відбуваються навколо, зокрема на те, як особистість їх запам'ятовує, як реагує та віддзеркалює свої реакції на оточуючих, які, в свою чергу, мають вплив та допомагають у формуванні та сприйнятті самих себе. На сьогодні Я – найбільш досліджувана проблема психології, адже самосприйняття керує почуттями, думками та діями. Варто зазначити, що Я – концепція означає процес розуміння самих себе, «Я в дії» – як наше самосприйняття управляє нашими установками та діями.

Елементами нашої Я-концепції є

переконання, за допомогою яких ми визначаємо себе та являють собою Я-схеми. Схеми – це шаблони свідомості, за допомогою яких ми організуємо наш світ. Вони впливають на те, як ми сприймаємо, запам'ятовуємо та оцінюємо як оточуючих, так і самих себе. Я-схеми, які є складовими нашої Я-концепції, діють у нашій свідомості подібно схемі Дьюї (Dewey Decimal System – десятинна система класифікації Дьюї) [3].

Необхідно зазначити, що до нашої Я-концепції відносяться не тільки Я-схеми, які характеризують нас на даний час, але і наші можливі Я. Виокремлюють триаду хронологічних Я: Я-минуле, Я-теперішнє та Я-майбутнє. Інакше кажучи, якою людина уявляє себе у майбутньому, якою була в минулому, а також як у часовому континуумі бачить власне Я у теперішньому часі [9, с. 22].

Феноменом, що прослідковується в дослідженнях характеристик «Я», є роль «само» в регулюванні поведінки і діяльності. У Словнику української мови наводиться таке тлумачення само-: 1) вказує на скерованість дії суб'єкта на самого себе; 2) вказує на здійснення чогось без стороннього впливу, без будь-якої допомоги, тобто самостійно; 3) вказує на те, що відбувається автоматично або приводиться у рух механізмом [7, с. 28].

Людина може певним чином поводитися і виконувати дії на рівні свого «буденного Я», однак вона не може здійснювати свої вчинки і дії на рівні свого «вищого Я». У більшості людей їх буденна поведінка визначається буденним «життєвим Я», і воно, за А. Маслоу, ініціюється дефіцитарними потребами. Проте, в критичних або екстремальних ситуаціях у деяких із них регулювання поведінки й діяльності починає виконувати «вище Я», і при цьому у них актуалізуються побутові потреби. Водночас, у цих же дослідженнях описані люди (стосовно загалу їх небагато), для яких основні цінності життя і культури стали їхніми суб'єктивно значущими цінностями, та їхня життєдіяльність переважно регулюється їх «вищим Я» [6, с. 109].

Таким чином, матеріалом для побудови Я-концепції слугують соціальна ідентичність, повсякденний досвід, наші ролі.

Репертуар ролей особистості залежить від соціального й емоційного досвіду особистості, що, у свою чергу, впливає на загальне благополуччя дорослої особистості. Феномени ідентифікації, рефлексії та емпатії забезпечують адекватність розуміння іншої людини, причому широта й глибина знань про себе дозволяє зрозуміти зміст поведінки іншої людини, її мотиви, психологічні властивості, а також її суб'єктивний світ [5].

У своєму дослідженні розглядаємо Я-концепцію (англ. self-concept) як систему уявлень людини про саму себе, яка постійно розвивається та містить усвідомлення власних фізичних, інтелектуальних, характерологічних та інших відмінностей, самооцінку, а також суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів, які впливають на життя людини. Я-концепція є сукупністю установок, спрямованих на себе. Виділяють 3 компоненти Я-концепції: [4, с. 573].

1. Когнітивний – «Образ Я» (англ. self-image), тобто зміст уявлень про себе;

2. Емоційно-ціннісний – система самооцінок, інакше кажучи, афективне ставлення до себе в цілому й до окремих сторін власної особистості, діяльності тощо;

3. Поведінковий – характеризує прояв когнітивного й оцінного компонентів у поведінці, у тому числі у мовленні, висловлюваннях про себе.

Досліджуючи установки особистості необхідно акцентувати на різноманітності їх модальностей, а саме:

1. Реальне Я, тобто Я, яке, як людині здається, є насправді;

2. Ідеальне Я, а саме Я, яке людина хотіла б мати, або Я, до якого вона прагне;

3. Дзеркальне Я, тобто, як Я людини, на її думку, бачать інші люди [9, С. 22].

Враховуючи інтеракціоністський підхід, самопрезентація розглядається як засіб формування «Образу-Я» та підтримки власної самооцінки. Джордж Г. Мід і Ч. Кулі підтримували думку, що пізнання особистості себе є рефлексією знань інших про нього. Для дослідників зазначеного підходу термін Я означає перш за все власні дії на соціальній арені. Таким чином, знання про себе є наслідком того, що відбувається на ній. Ці уявлення призводять до ідеї, що індивід проявляє назовні те, що у нього всередині та потребує вираження. У відповідь він отримує із соціального світу зворотній зв'язок у вигляді думки про нього, відношення до нього. На цій основі формується те, що Ч. Кулі називає дзеркальним Я, а Г. Мід – ідеєю-Я.

Погляди Г. Міда та Ч. Кулі відрізняються тим, що ідея-Я має тільки когнітивну складову: ідея-Я – це знання індивіда про себе. Дзеркальне Я за Г. Кулі, окрім когнітивної, має ще й емоційну складову та за своїм характером близьке до самооцінки. Дзеркальне Я – це те, як індивіда оцінили інші та які висновки він з цього робить. Але, в обох випадках, самооцінка та Образ-Я виявляються у прямій залежності від оцінок та відношення оточуючих, і тоді самопрезентація стає дієвим засобом впливу на думки інших, а значить

через їх рефлексію на відношення про самого себе, що знаходиться в основі самооцінки.

Вагомим є дослідження В. Шленкера і М. Вейголда, які розглядають самопрезентацію з точки зору мотиву самоконструювання та підтримання позитивної самооцінки. Самоконструювання – це процес створення образу «Я», під час якого людина формує уявлення про себе та підтримує власну самооцінку. Тобто самопрезентація залежить від того, яким чином людина вибудовує власне «Я». Якщо особа прагне до певного ідеалу, наділеними певними якостями, то засоби самопрезентації обиратимуться так, щоб якомога ближче підійти до бажаного образу та підтримати цінність власного «Я» у своїх очах [8, с. 427].

Варто також зазначити три типи створення особистістю образу «Я», які виокремила українська дослідниця О. М. Капустюк шляхом емпіричного дослідження: особистісний, пластичний, експонований, а також три стратегії: пізнавальна, адаптивна, самозахисна. Науковець розглядає самопрезентацію особистості як психічне утворення, що містить внутріособистісну складову, яку описують в термінах її атрибутивних характеристик (саморефлексія, самототожність, інтернальність) та ситуаційну компоненту, яка актуалізується у значущих ситуаціях безпосередньої чи опосередкованої взаємодії [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що у процесі самопрезентації особистість під час взаємодії із оточуючими заявляє про свої прагнення, демонструє своє ставлення, виражає своє внутрішнє «Я». Після отримання результату сприйняття образу «Я», особистість, прагнучи наблизитися до ідеалу, може на його основі самозмінитися або скорегувати свої установки, задля створення особистісного позитивного іміджу та досягнення поставленої мети.

Таким чином, презентуючи себе оточуючим, особистість може проявляти свої справжні якості, може змінювати/корегувати свій реальний образ, або може створити образ, що буде приховувати її справжню сутність.

У своєму дослідженні розглядаємо самопрезентацію майбутніх викладачів філологічних спеціальностей як процес сприймання соціального середовища, привернення уваги задля реалізації мотивації, задоволення потреб та досягнення цілей особистості, а також формування образу «Я» та підтримки самооцінки.

Феномен «само-» розглядаємо як усвідомлення особою своїх переконань,

цінностей, поглядів, що виникають внаслідок взаємодії особистості з оточенням, навколишнім середовищем, а також зв'язків між ними та наслідків для його поведінки.

Сучасна педагогіка та психологія розглядають теоретичні підходи до самопрезентації, однак залишається багато питань практичного характеру. Перспективою подальшого дослідження є вивчення проблеми самопрезентації майбутніх викладачів філологічних спеціальностей та її формування у закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Ирвинг Гофман. М. : КАНОН-пресс-Ц, 2000. 304 с.
2. Капустюк О. М. Самопрезентація як засіб створення позитивного іміджу особистості: дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.05 / Капустюк Олена Миколаївна. К., 2007. 252 с.
3. Майерс Д. Социальная психология / Дэвид Майерс. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. 512 с.
4. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. СПб, 2002. 632 с.
5. Психологія / [Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. [2-ге вид.]. К. : Либідь, 2000. 558 с.
6. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості: [монографія] / Валерій Вікторович Радул. Х. : Мачулін, 2017. 442 с.
7. Словник української мови: в 11 тт. [уклад. І. К. Білодід та ін.]. К. : Наукова думка, 1970. 380 с.
8. Чигирин Т. О. Мотиваційні чинники самопрезентації особистості студентів-психологів / Т. О. Чигирин // Актуальні проблеми психології. 2013. Вип. 37. С. 426–430.
9. Чигирин Т. О. Психологічні умови формування ефективної самопрезентації майбутніх психологів: дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.07 / Чигирин Тетяна Олександрівна. К., 2016. 228 с.

REFERENCES

1. Gofman, I. (2000). *Predstavlenie sebya druhim v povsednevnoj zhizni*. [The Presentation of Self in Everyday Life]. Moscow.
2. Kapustuk, O. M. (2007). *Samoprezentatsiya yak zasib stvorenniya pozytyvnogo imidzhu osobystosti*. [Self-presentation as a means of creating a positive image of the individual]. Kyiv.
3. Majers, D. (2006). *Sotsialnaya psihologiya*. [Social Psychology]. St. Petersburg: Evroznak.
4. Meshcheryakov, B. G. (2002). *Bolshoy psichologicheskij slovar*. [Large psychological dictionary]. St. Petersburg.
5. Psyhologiya. Y. L. (2000). *Trofimov*.

[Psychology]. Kyiv.

6. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti*. [Social maturity of the individual]. Kharkiv..

7. *Slovyk ukraïnskoi movy*. (1970). [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv.

8. Chygyryn, T. O. (2013). *Motyvatsijni chynnyky samoprezentatsii osobystosti studentiv-psyhologiv*. [Motivational factors of students-psychologists personality self-presentation].

9. Chygyryn, T. O. (2016). *Psyhologichni umovy formuvannja efektyvnoi samoprezentatsii maybutnih psyhologiv*. [Psychological conditions for the formation of future psychologists effective self-presentation]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОРБЕНКО Ірина Олексіївна – кандидат

педагогічних наук, в.о. декана міжнародного медичного факультету Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: дослідження самопрезентації, формування особистості майбутнього викладача філологічних спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TORBENKO Iryna Oleksiivna – PhD in Pedagogical Sciences, Acting Dean of International Medical Faculty, Donetsk National Medical University.

Circle of scientific interests: self-presentation studying, future philological field teachers' personality formation.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2021 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-171-175

УЛИЧНИЙ Ігор Любомирович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2614-2678>

e-mail: UlychIL@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФОРІЕНТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування освітньої галузі актуалізує необхідність розв'язання сучасних виховних завдань, спрямованих на моделювання психологічного середовища, сприятливого для високоефективної самодіяльності особистості. Тільки належним чином організована взаємодія вихователя і вихованця у змістовно новій ситуації соціального розвитку спонукає дитину до розгортання її потенційних можливостей самозростання, самовизначення і самовдосконалення. Тому дослідження психолого-педагогічних аспектів професійного самовдосконалення старшокласників у навчально-виховному процесі школи є необхідною передумовою формування ефективної системи шкільної профорієнтаційної роботи, особливо в контексті завдань Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні особливості виховного процесу у загальноосвітній школі ґрунтовно висвітлені у працях І. Беґа, Л. Гуцан, Д. Закатнова, О. Киричука, Є. Климова, Г. Костюка, О. Мельника, Л. Морської, З. Охрімченко,

М. Павлюк, К. Платонова, Н. Пономарьової, М. Пряжнікова, Л. Романової, М. Скиби, Е. Старовойтенко, М. Тименко, М. Янцура, К. Ярмаченка та ін. Важливим напрямом їх наукових розробок є дослідження психологічних умов активізації механізмів професійного самовизначення учнівської молоді, зорієнтованих на професійне самовдосконалення особистості, основ реалізації профорієнтаційного процесу. Однак доводиться констатувати, що наявність суперечностей, вирішення яких зумовлене вимогами розвитку цифрової економіки та реформування сучасного освітнього простору, потребує обґрунтування новітніх психолого-педагогічних детермінантів професійної орієнтації учнівської молоді.

Метою статті є дослідження психолого-педагогічних аспектів профорієнтації та самовизначення старшокласників з вибором майбутньої професії в умовах розвитку Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетних напрямів реформування сучасної української школи є удосконалення профорієнтаційних механізмів в контексті професійного